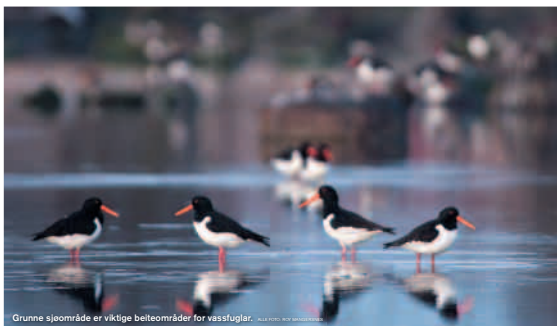

VÅTMARKENE ER TRUA!

I fleire tusen år har menneske dyrka myrer og tappa ut innsjøar for å produsere mat. Særleg dei siste 100 åra har auka folkesetnad og industrialisering ført til store tap av klodens våtmarker.

Våtmarker blir ofte brukt til deponering av overskuddsmassar.

Grunne sjoområde er viktige beiteområder for vassfuglar.

Myrane på Jæren er trua av nydyrking.

Hornborgsjön i Sverige er Ramsar-område og eit svært populært turistmål.

Myrer, deltaer, sumpområde, innsjøar og grunne sjoområde høyrer til dei mest artsrike naturtypene vi har. Forsvinn våtmarkene mister vi også plantane og dyra som berre lever i desse områda. Dessutan er våtmarkene viktige som vannreservoar.

Omlag halvparten av verdas våtmarker er heilt eller delvis øydelagt sidan den industrielle revolusjon starta rundt 1850. Noreg og Jæren er ikkje unntak i så måte. Byvekst og effektivisering av jordbruket har gjort at fleire av dei mest produktive våtmarkene no er ein utryddingstrua naturtype.

I 1971 vart den første globale avtalen om vern av verdas våtmarker underteikna i den iranske byen Ramsar. Avtalen som har fått namnet Ramsar – konvensjonen er

underteikna av Noreg og 159 andre land. I Noreg og Svalbard har 37 våtmarker Ramsar-status og er verna etter naturmangfaldloven.

Jæren våtmarkssystem har internasjonal vernestatus og består av 22 innsjøar, myrer og gruntvassområde. Dei verna våtmarkene på Jæren finn du mellom Randaberg kommune i nord og Hå kommune i sør.

Visste du at...

... ferskvatn er levestad til meir enn 30 prosent av verdas kjende artar?
... ca tre prosent av jordas overflate består av våtmarker?
... vipe, storspove, songlerke og solblom står oppført på den nasjonale raudlista over trua artar?

1

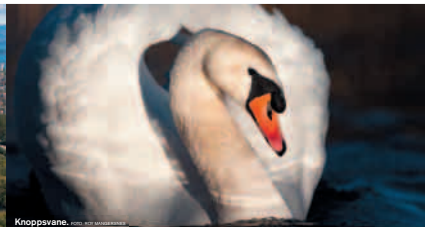

DETTE ER VÅTMARKER

Våtmarker er vatn som på ein eller annan måte pregar naturtypen. Fellesnemnaren for våtmarker er høg biologisk produksjon, stort artsmangfald og gjerne fleire sjeldsynte artar.

Den grunne og næringsrike Innsjøen midt i Stavanger er eit populært turområde med eit svært varietet dyre- og planteliv. FOTO: BENT WIKERSTAD

Knoppsvane. FOTO: BENT WIKERSTAD

Toppdykker. FOTO: BENT WIKERSTAD

Sverdlilje. FOTO: BENT WIKERSTAD

Ved høgvatn strøymer saltvatn inn i Hælvå silt vide utløp og tilfører elva næringsstoff. I elvemunningen er det eit rikt dyre- og planteliv. Området er landskapsverna med fuglefredning. FOTO: BENT WIKERSTAD

Siland. FOTO: BENT WIKERSTAD

Myrer, elver, bekkar, innsjøar og tjørn

Mosvatnet i Stavanger er ein grunn, næringsrik innsjø med eit svært rikt plante- og dyreliv. Stor planteproduksjon langs breddene og i vatnet gir gode levevilkår for insekt, fisk og fugl. Det er registrert over 170 planteartar og omlag 150 fugleartar i og ved Mosvatnet. I vatnet finns aure, sik, ål og stingsild.

Elvemunningar og delta

Før Hælvå renn ut i Jærhavet flyt ho over ei flat slette. Ved høgvatn går sjøen inn i elveosen og frakter med seg næringsstoff. Det fører til stor produksjon av planter og dyr som er mat for fuglar. Dei fleste elvemunningar i Rogaland er i større eller mindre grad utbygde.

Tidevassoner og gruntvassområde

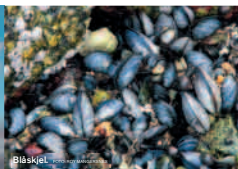
Flo- og fjæresona langs kysten er blant våre rikaste våtmarker. Særleg rik på næring er grunne vågar og bukter der store mudderflatar vert tørrlagde ved fjære sjø. I Hafrsfjord er det fleire store grunne område som trekk til seg store mengder vassfuglar, særleg vår og haust.

Holmar og skjær

Mange holmar og skjær kan og reknast som våtmarker. Som til dømes Kolnesholmane i Sola. Holmane er hekkeplass for mange sjøfuglar, og den grunne sjøen utenfor er rik på fisk, skalldyr og andre byttedyr. Fleire fugleartar overvintrer i dei næringsrike farvatna utanfor stranda.

Hagsvågen er ein av fleire grunne sjøområde i Hafrsfjord som er viktige rasteplassar for fuglar under vår- og hausttrekk. Naturservert med RAMSAR-status sidan 1985. FOTO: BENT WIKERSTAD

Blåskjel. FOTO: BENT WIKERSTAD

Raudslike. FOTO: BENT WIKERSTAD

Steinkobbe. FOTO: BENT WIKERSTAD

Storskarv. FOTO: BENT WIKERSTAD

Visste du at...

... det første hekkefunn av knoppsvane i Noreg vart gjort i Sandnes i 1926?
... gravand-hoene kan legge egg i same reir? Det er funne opptil 50 egg i same reiret!

2

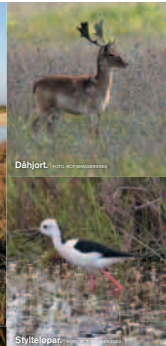

VERDAS VÅTMARKER

Mange av verdas våtmarker er populære turistmål og gir arbeid og inntekter for lokalbefolkninga. Å kombinere fornuftig bruk med vern av våtmarkene sine økologiske funksjonar, er eit viktig mål i Ramsar-konvensjonen.

Doñana er eit stort elvedelta omgitt av av jordbruksaletter. FOTO: KIM HANSEN/STASIS

Dåhjort. FOTO: KIM HANSEN/STASIS

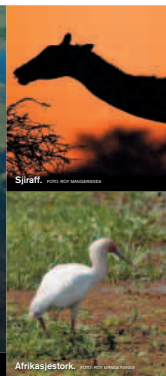
Stilteløpar. FOTO: KIM HANSEN/STASIS

Doñana, Spania

Nasjonalpark oppretta i 1969 ved utlaupet av elva Guadalquivir på sør-vestkysten av Spania. Deltaområdet på 507 km² er ein særskild viktig overvintringsstad for ender, gjess og andre vassfuglar. Området er truga av forureiningar frå gruvedrift lenger oppe i elva.

Verdas største innlandsdelta som munnar ut i Kalahari-erkenen. FOTO: ROBERT DANIELSEN

Sjiraff. FOTO: KIM HANSEN/STASIS

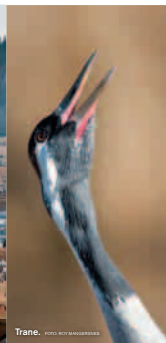
Afrikasjestork. FOTO: KIM HANSEN/STASIS

Okavango, Botswana

Okavango i Botswana er verdas største innlandsdelta med eit særskild rikt dyre- og planteliv. Her fins mesten 150 pattedyrartar, over 150 krypdyrartar og meir enn 500 fugleartar. I viltreservata kan ein mellom anna sjå løver, elefantar, flodhestar, sjiraffar og nilkrokodillar.

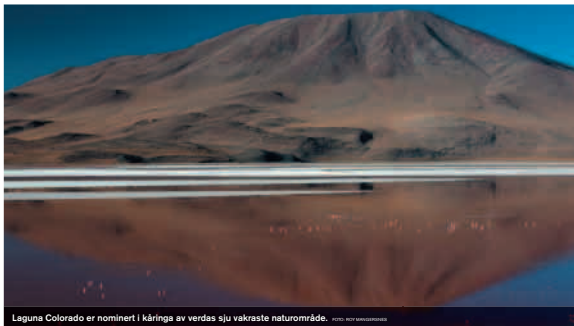
Opptil 12-13 000 traner kan opphalde seg ved innsjøen der de et korn som blir spredd utover om våren. FOTO: KIM HANSEN/STASIS

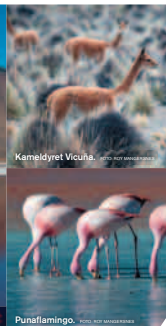
Trane. FOTO: KIM HANSEN/STASIS

Hornborgasjön. Sverige

Ein av Europas viktigaste våtmarker, særleg kjent for tusenvis av traner som raster her om våren på veg til hekkeområda. Eit 50-tals våtmarksartar hekker i og ved den grunne innsjøen. Dette naturreservatet ligg 15 mil nord-aust for Göteborg, og omfatter innsjø og strandenger på i alt 40 km².

Laguna Colorado er nominert i kåringa av verdas sju vakreste neturområde. FOTO: KIM HANSEN/STASIS

Kameldyret Vicuña. FOTO: KIM HANSEN/STASIS

Punaflamingo. FOTO: KIM HANSEN/STASIS

Laguna Colorado, Bolivia

I mer enn 4000 meters høgde over havet i fjella mot Chile ligg den "raude laguna". Den mineralrike og grunne saltvassjøen er raudfarga av alger og plankton. I det elles golde landskapet lever mellom andre den sjeldne og truga punaflamingoen.

Visste du at...

... 1889 våtmarker over heile verda har Ramsar-status? Det samla vernearealet er meir enn fire gonger Danmarks storleik. ... det fins 15 ulike artar av traner i verda? Tranene som raster ved Hornborgasjön overvintrer i Spania og hekker i Skandinavia.

3

JÆREN VÅTMARKSYSTEM

Jæren våtmarkssystem er ei samlenemning for 22 våtmarker på Jæren med internasjonal status som Ramsar-område. Våtmarkene er verna etter naturmangfaldloven og består av innsjøar, myrer og gruntvassområde i sjø.

Namn	Kommune	Naturtype	Verneform	Verneår	Dekar
1 Alvevatn	Klepp	Innsjø	Naturresevat	1996	113
2 Orrevatn	Klepp	Innsjø	Naturresevat med fuglelivsfreding	1996	10054
3 Lonavatn	Klepp/Sandnes	Innsjø	Naturresevat	1996	3210
4 Øksnevadtjern	Klepp	Innsjø	Naturresevat	1996	126
5 Orre-Reve Landskapsvernomr.	Klepp	Strender og grunne sjøområde	Fugle- og plantefreding	2003	4435
6 Grudavatn	Klepp	Innsjø	Naturresevat med fuglelivsfreding	1974	2619
7 Skeie	Klepp	Strender og grunne sjøområde	Landskapsvernomr. med fuglefreding	2003	832
8 Bjårvatn	Hå	Innsjø	Naturresevat	1996	955
9 Søylandsvatn	Hå	Innsjø	Naturresevat	1996	673
10 Brusand/Ogna	Hå	Strender og grunne sjøområde	Landskapsvernomr. Plantefreding	2003	1125
11 Kvasheim	Hå	Strender og grunne sjøområde	Landskapsvernomr. Fuglefreda	2003	754
12 Nærlandstangen/Obrestad	Hå	Strender og grunne sjøområde	Landskapsvernomr. Fuglefreda	2003	2217
13 Vigremyr	Hå	Rikmyr	Naturresevat	1986	22
14 Hagavågen	Sola	Grunne sjøområde	Naturresevat	1996	348
15 Grannesbukta	Sola	Grunne sjøområde	Naturresevat	1996	62
16 Strandensvågen	Sola	Grunne sjøområde	Naturresevat	1996	124
17 Harvalandsvatn	Sola	Innsjø	Naturresevat	1996	305
18 Storamyr	Sola	Flatmyr	Naturresevat	1986	146
19 Kolnes	Sola	Grunne sjøområde	Fuglefreding	2003	2815
20 Linemyr	Time	Torvmyr	Naturresevat	1996	59
21 Smokkevattn	Time	Innsjø	Naturresevat	1996	255
22 Beraunen	Randaberg	Strender og grunne sjøområde	Landskapsvernomr. Fugle- og plantefreda	2003	3236
Sum areal					34 080

Landskapsvernområde

Eigenarta eller vakkert natur- eller kulturlandskap. Tiltak som i vesentleg grad kan endra landskapet sin art eller karakter er forbode. Etter måten mild verneform.

Naturresevat og biotopvern

Område som er urørt eller tilnærma urørt eller representerer ein spesiell naturtype og som har særskilt vitenskapleg eller pedagogisk verdi eller er særneigne. Strengaste verneform, under dette også biotopfredingar (plante- og fuglefredingar).

Plante- og dyrelivsfreding

Vernar einskilde artar eller dyresamfunn som er sjeldne. Vernar ikkje leveområde.

Beraunen, Randaberg

Rullesteinvollen på Beraunen er freda som geologisk naturminne. Raunen er blant dei rikeste planteområde i landet. Bokkassområde og naturbelemmer er attraktive for vassfuglar. Rike kulturminne.

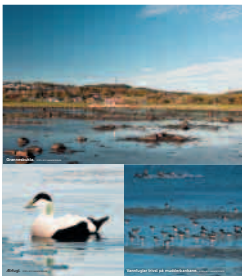
Landskapsvernområde med plante- og fuglefreding, og Ramsar-status. 3236 dekar, verna i 2003.

Linemyr, Time

Rest av torvmyr, ein naturtype som er mesten borte på Jæren. Viktig hekkebiotop for fuglar. Myra har vore sterke tilgrodd med bjørk og vier, men nå blir mesteparten av denne vegetasjonen fjerna for å få attende den opprinnelege naturtypen.

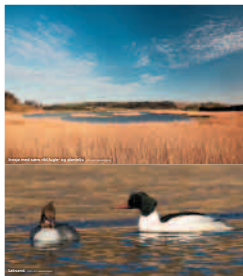
Natursreservat med Ramsar-status. 59 dekar, verna i 1996.

Grannesbukta, Sola

Hålsfjord har fleire grunne bukter og vågar som er viktige rast- og overvintringsområde for vaasfugl. To område er verna som natursreservat, mellom andre Grannesbukta lengst inne i Hålsfjord.

Natursreservat med Ramsar-status. 62 dekar, verna i 1996.

Grudavatn, Klepp

Grudavatn er eit særst viktig hekke- og opphalds- område for vaasfugl og spurvfugl. Vatnet som er ein del av Faggeelva, har ein særst viktig funksjon for trekkfugl og overvintrande fugl. Det er registrert meir enn 200 fuglearter i reservatet.

Natursreservat med fuglefreding og Ramsar-status. 2819 dekar, verna i 1974.

Håstein og Rott, Sola

Øyene Rott og Håstein med omkringliggjande holmar har eit heilt unikt fugle-, plante- og dyreliv. I særskilt hekket- det er rikelege artar av spurvfuglar, og seiletane steinkobbe og havert har tilhald her. Viktig også som overvintringsområde. Rike kulturminne på Rott.

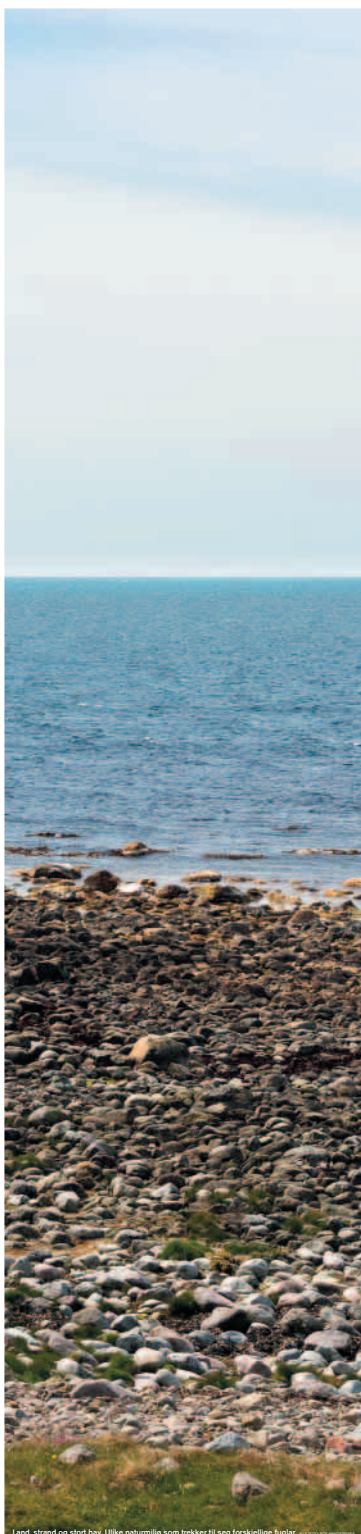
Landskapsvernområde med fuglefreding. Foreslått Ramsar-status. Ca 96 000 dekar, det meste sjøareal. Verna i 2003.

Viste du at...
... rullesteinvollen på Beraunen "lever"? Steinene blir dregd, snurra, lefta og kasta av belgkrafren ved storme.
... Hålsfjord hadde kontakt med havet ved Solastranda? Etter siste istid heva landprda seg og harborn ved Sola, fjellane og Solastranda vart fast land.

SER DU FUGLANE?

Ta ein kikk ut av dette vindauge. Kan hende ser du fuglar ute i havet, i fjøresteinane eller på stranda?

Land, strand og stort hav. Ulke naturmiljø som trekker til seg forskjellige fuglar. [Kjell Erik Selvaag](#)

Storskarv flyg gjerne i flokk i horisonten, på veg frå ein bottepass til ein annan eller i hausttrekket.

Horisonten

Langt dere ute i horisonten trekk det fuglar mest heile tida. Nokre kan du få auge på fordi dei er store og svarte. Det er anten storskarv eller toppskarv.

Islom er ein arktisk hekketugl som overvintrer utanfor Nørskesysten. Han held seg gjerne eit stykke frå land.

Havet

På det store, åpne havet er det spesialistane som dominerer. Det er dykkarar, lommar, skarv og alkefuglar som er eminente djupvassdykkarar. Ein av dem, islommen, kan forfølge og fange eit bytte ned til 70 meter.

Når insektene på Jæren frys til om vinteren, flytter mange stokkendene ut til dei grønne, stordte spoonriska langs Jærstrendene.

Fjøresteinane

Stokkendene og andre grasender kan ikkje dykke under vatn. Dei finn maten sin i dei øvre vassslag. Den stille sjøen mellom rullesteinane er viktig beitemark for stokkendene.

Fjøreplytt er ein kortbeint, lubbom vadde som bur på Svalbard om sommaren og reiser til Jæren om vinteren.

Stranda

På strandflata, mellom småstein, grus og ilanddrive tare, er det alltid mat å finne for fuglane. Einskilde, som denne fjøreplytten, livberger seg vinteren gjennom langs Jærstrendene.

Visste du at...

- ... alkefuglar som lomvi, teist og lunde kan dykke heilt ned til 200 meter?
- ... den hardføre fjøreplytten er den vanlegaste vadefuglen på Svalbard?
- ...toppskarv er i sterk vekst i ytre skjærgard i Rogaland?
- Hekkebestanden har auka frå 700 til omlag 4000 hekkande par dei siste 20 åra.

TARE TIL NYTTE

Tang og tare er levestad for eit stort mangfald fisk, krepsdyr og andre marine artar. Plantene har og stor nytte for fugl og som næringsmiddel.

Ilenddrive tare er ynglestad for insekt og viktig næring særleg for vadefuglar. © 2015 NINA

Bredsvamp er ein av mange artar som lever i tareskogen. Bredsvampen veks gjerne på tarelikane. © 2015 NINA

Fra tidlig i 1800-åra til i byrjinga av 1930-åra var tarehausting ei viktig eitstærning på sjøgardane langs Jærkysten. © 2015 NINA

Med sine lange stikkar og brakroneaktige blader minner lette løskorstar av stortare mykje om ein skog. © 2015 NINA

I sjøen utanfor Jærstrendene veks det ein skog av brunalger som vi kjenner best som tang og tare. I tareskogen er det eit yrande liv av fisk, krabbe, hummar og eit utal andre marine artar. Mange av sjøfuglane som overvintrer i dei grunnmarine områda utanfor strendene finn maten sin i den frodige tareskogen.

Den største, vanlegaste og viktigaste alga heiter stortare og kan bli opptil to meter lang. I tidligare tider sanka bøndene på Jæren tare langs stranda. Taren vart så tørka og brent og brukt til framstilling av soda og jod eller som gjødsel i landbruket. I dag blir stortare hausta av trålarar langs kysten og brukt til framstilling av alginat. Alginat er eit naturleg tilsetningsstoff i ei lang rekke produkt, mellom anna medisiner, iskrem og syltetøy.

Tareskogen er også viktig som bølgedemper. Uten taren ville bølgene fått større kraft når dei skyller innover strendene. For fuglane betyr ilenddrive tare mat. Den råtnande taren er levestad for store mengder insekt, egg og larvar, som igjen gir næringsrik føde til fuglane som skal ut på lange og kraftkrevjande reiser til eller frå overvintingsområda.

Visste du at...

- ...stortare kan bli 20 år gammal og at han veks ned til 20 meters djup?
- ...det er registrert over 100 000 virvellause dyr, for det meste sneglar og små krepsdyr, for kvar kvadratmeter tareskog?
- ...einskilde artar svamp kan pumpe vatn 10 000 til 20 000 gonger deira eigen storleik i løpet av eit døgn?

6

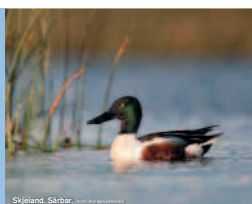

TRUA!

Arter som står i fare for å dø ut frå norsk natur blir kalla trua arter. I Noreg er 285 arter av planter og dyr kritisk trua og kan forsvinne i løpet av ti år.

Songlerke. Nær trua. © NINA/NOU/STREIBER

Skjoland, Sårbar. © NINA/NOU/STREIBER

Svarthalespove. Sterkt trua. © NINA/NOU/STREIBER

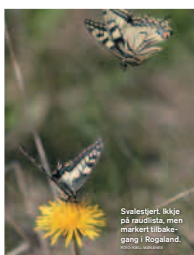
Myrflangre. Sterkt trua. © NINA/NOU/STREIBER

Soleigro. Sterkt trua. © NINA/NOU/STREIBER

Nikkbronsle. Sårbar. © NINA/NOU/STREIBER

Svalesjert. Ikkje på raudlista, men markert tilbakegang i Rogaland. © NINA/NOU/STREIBER

Sukkertare. Nær trua. © NINA/NOU/STREIBER

Ål. Kritisk trua. © NINA/NOU/STREIBER

Helseattesten til norsk natur heiter Norsk Raudliste. I gjeldande raudliste frå 2006 vurderte ekspertane tilstanden til 18 500 artar i norsk flora og fauna. Omlag 20 prosent av artane blei ført opp i raudlista. Av desse blir 1988 artar rekna som trua. Nasjonal raudliste skal oppdaterast i 2010.

Arealendringar, det vil seie utbygging, grøfing, drenering, deponering og masseuttak, er den største trugselen mot biologisk mangfald og såleis også den viktigaste årsaken til at artar kjem på raudlista. Med denne kunnsken har vi høve til å forvalte naturmiljøet betre slik at færre artar kjem på raudlista.

I Rogaland står 507 artar ført opp på den nasjonale raudlista. Mesten halvparten lever i jordbrukslandskapet og i våtmarkene. Det gjeld mellom anna åkerrikke, ål og karplanta østersjøsete som alle er rekna som kritisk trua. På raudlista står også kjende og kjære artar frå Jæren som vipe, stare, storspove, makrellterne, songlerke og karplantene soleigro, klokkesete og solblom.

Nokre sentrale raudlistekategoriar:

- **Kritisk trua**
Arten har **ekstremt** høg risiko for utdøying.
- **Sterkt trua**
Arten har **særs** høg risiko for utdøying.
- **Sårbar**
Arten har **høg** risiko for utdøying.
- **Nær trua**
Arten tilfredstiller ikkje nokre av kriteria for kategoriane ovanfor, men er nære ved å tilfredsstill nokre av desse kriteria nå eller i nær framtid.

Visste du at...

...svarthalespove

(Limosa limosa) første gong blei funne hekkande på Jæren i 1969?
... ålefiske i vassdrag blei forbode i fjor og forbode i sjø frå 1. juli 2010?
... myrflangre og 69 andre artar av karplanter, mosar og virvellause dyr er varig freda ved lov?
... bestanden av sukkertare langs kysten av Vestlandet har gått tilbake med 40 prosent?

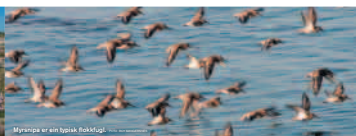
Næringsmiddel

FUGLANE SIN FLYPLASS

Kvasseimbukta er fuglane sin flyplass. Her lander dei om hausten og våren på veg til eller frå overvintringsområde på Kontinentet, Afrika eller andre stader på kloden.

Kvasseimbukta nord for Fyret er ein viktig stoppestad for bakkfuglane. I dei store tarevollene finst det myrsnipa, sjøfuglar og andre fuglar som er vandringsfuglar.

Myrsnipa er ein typisk bakkfugl.

Myrsnipa i Rogaland.

Vaddehavet er ein viktig overvintringsstad for myrsnipa.

I tarevollene finn fuglane mat og kvile for neste flygestrekk. Fleire andefuglar, sjøfuglar og einsskilde vadadarar lever heile vinteren i bukta og i sjøen utanfor.

Myrsnipa er blant våre mest vanlege vade-fuglar og er fast gjest i Kvasseimbukta. Ho hekkar både langs kysten og i høgfjellet over store delar av Noreg.

Myrsnipa er også hekkefugl i Rogaland. Dei norske myrsnipene høyrer ikkje til dei fuglane som reiser lengst. Om vintrane oppheld dei seg rundt Nordsjøen og særleg på dei store mudderslettene i Vadehavet mellom Danmark, Tyskland og Nederland.

Kvar synest best om sine barn

Det var ein gong ein skyttar som var ute i skogen; så møtte han myrsnipa.
 "Kjære vena, skyt ikkje barna mine!" sa myrsnipa.
 "Kva er det for nokon som er barna dine då?" spurde skyttaren.
 "Dei vakraste barn som i skogen går, er mine!" svara snipa.
 "Eg får vel ikkje skyte dei då," sa skyttaren.
 Men då han kom tilbake, hadde han i handa eit heilt knippe myrsnipar som han hadde skote.
 "Au, også! Korfor skaut du barna mine likevel då!" sa snipa.
 "Var det barna dine dette?" spurde skyttaren -
 "Eg skaut dei styggaste eg fann, eg."
 "Å ja!" svara snipa. "Veit du ikkje at kvar synest best om sine barn?"

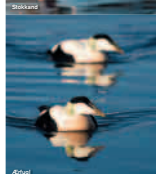
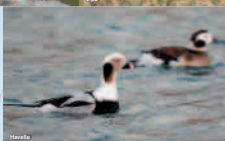
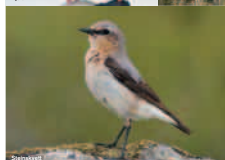
Aasbarnen og Moe

8

KJENNER DU IGJEN DESSE?

Fuglane i Kvasseimbukta treng ro og kvile. Derfor bør vi studere fuglelivet i bukta frå avstand. Bruk teleskopet og sjå om du kjenner igjen nokre av desse:

KVEN GJER KVA?

Offentlege myndigheiter

Fylkesmannen i Rogaland
Miljøvernavdelinga

Staten sin representant i Rogaland med ansvar for tilsyn og forvaltning av dei fleste naturområde som er verna etter naturmangfaldloven.

Statleg tilsyn- og oppsynsmyndigheit med ansvar for tilsyn av ei rekke miljølovar og med naturtilstanden.

JÆREN FRILUFTSRÅD

Interkommunal organisasjon med ansvar for drift og vedlikehald av statlege og kommunale friluftsområde på Jæren.

Statleg museum ved Universitetet i Stavanger som mellom anna har ansvar for automatisk freda kulturminne (frå før reformasjonen i 1536).

Ramsar-konvensjonen
Internasjonal avtale for bevaring og berekraftig bruk av våtmarker.

Frivillige organisasjonar

Norges
Naturvernforbund
Friends of the Earth Norway

Forening som arbeider for å ta vare på natur og miljø slik at menneskeleg verksemd ikkje overskrider tålegrenser i naturen.

Forening for fagfolk og amatørar med interesse for fuglar og fuglevern.

Forening for fagfolk, sjøllærde "barfotbotanikarar" og andre med interesse for norsk flora.

Forening for fagfolk og amatørar med interesse for studier av entomologien, læren om insekt.